

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ ОСІБ, ЯКІ НЕ ЗДАТНІ ДО ВЧИНЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ДІЙ

**Кожевникова Вікторія Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент
кафедри Галузових правових наук Київський університет права НАН України
УДК 347.12-053**

The article is devoted present incurrent legislation of Ukraine limitation of right to marriage with an incompetent person in a family low right can not manage them on legal registration of marriage. Argued what limitation is relative.

Keywords. Limitation of right, incompetent person, a capable person limits, legal value of actions, person, restriction of law, prohibition, exercise of law, legal value of actions, realization equitable right.

В статті досліджується існуюче в діючому законодавстві України обмеження права суб'єкта, сімейних правоотношень, який не отдає отчет своим юридическим действиям и не способен руководить ими на правовую регистрацию брака. Аргументируется, що таке обмеження, являється относителным.

Ключевые слова. Ограничение права, лицо недееспособное, ограничено дееспособное, субъект семейных правоотношений, относительноное ограничение, юридическое значение действий, осуществление субъективного права.

Articolul examinează restricțiile subiectului unor relații de familie, existente în legislația actuală a Ucrainei, care nu conștientizează acțiunile sale legale și nu este în măsură să gestioneze cu ei pentru înregistrarea legală a căsătoriei. Se motivează faptul ca o astfel de restricție ar fi una relativă. Cuvinte cheie: restricții legale, persoană incapacabilă, limitat în acțiuni, subiectul unor relații de familie, restricție relativă, semnificație juridică a acțiunilor, aplicarea drepturilor subiective.

Постановка проблем. Необхідність і своєчасність наукового пошуку проблем обмежень у сімейному праві зумовлені важливістю законодавчої охорони прав всіх суб'єктів сімейних відносин. Існування самовільних, необґрунтованих обмежень сімейних прав є несумісним з концепціями та ідеями правової держави, порушує при цьому інтереси суб'єктів при встановленні обмежень. Однак обмеження особистих немайнових та майнових прав осіб необхідні для врахування суспільних та приватних інтересів інших суб'єктів сімейних відносин.

При значному законодавчому масиві здійснення особистих немайнових та майнових

прав суб'єктів сімейних правовідносин, їх дослідження на сьогодні залишаються поодинокими. Відсутність цілісного доктринального дослідження призводить до теоретичної невизначеності проблем обмежень прав осіб у сімейному праві, низки суперечностей у правозастосовній практиці, винесення судами необґрунтованих рішень.

Роль останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичним підґрунтям для висновків і узагальнень, зроблених у цій праці, стали фундаментальні труди багатьох вчених, зокрема, М. М. Агаркова, М. В. Антокольської, С. С. Алексеєва, Т. В. Боднар, В. І. Бо-

рисова, С. І. Вільянського, Є. М. Ворожейкіна, М. К. Галантич, К. Глиняна, А. Б. Гриняк, О. В. Дзера, Г. С. Джумагазієва, А. С. Довгерт, Н. А. Д'ячкова, Ю. М. Жорнокуй, Ю. О. Заїка, В. Ю. Євко, В. І. Кісіль, Л. Ю. Ковтунова, В. М. Коссак, А. В. Коструба, О. О. Кот, Ю. В. Коренга, В. А. Кройтор, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, О. О. Михайленко, С. О. Погрібний, З. В. Ромовська, С. О. Сліпченко, М. О. Самойлов, Р. О. Стефанчук, В. І. Труба, С. Я. Фурса, Ю. С. Червоний, Я. М. Шевченко, С. І. Шимон, Р. Б. Шишка, О. С. Яворська, та інші.

Мета. дослідження полягає у розробленні концепцій сучасного розуміння обмеження особистого немайнового права недієздатної (обмежено дієздатної) особи на шлюб, як суб'єкта сімейних відносин, встановленні та правомірному закріпленні у нормативно-визначених сімейно-правових актах України, обґрунтованих обмежень прав.

Завданням є визначити обґрунтовані підходи до обмеження особистого немайнового права недієздатної (обмежено дієздатної) особи на шлюб, через виявлення їх встановлення; розкрити зміст обмеження права на укладення шлюбу осіб, які не здатні до вчинення юридичних дій., обґрунтувати наявність особливостей (специфіки); розробити пропозиції по вдосконаленню законодавства та практики його застосування у зв'язку з здійсненням та обмеженням особистих немайнових прав суб'єктів сімейних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ч. 3 ст. 39 СК України недійсним є шлюб, зареєстрований з недієздатною особою. Особа, яка є недієздатною, обмежується у праві на укладення шлюбу. Йдеться про випадки, коли наречений або наречена були визнані недієздатними на момент укладення шлюбу. Якщо визнання такого з подружжя недієздатним мало місце після укладення шлюбу, шлюб між ним та іншим з подружжя може бути розірвано в адміністративному порядку відповідно до ст. 107 СК України [1. с.109].

Заборона шлюбу з недієздатними особами зумовлена тим, що така особа не може розуміти значення своїх дій або керувати ними. Тому вона не може дати усвідомленої згоди на

укладення шлюбу. Якщо на момент реєстрації шлюбу особа не була визнана недієздатною, але перебувала в такому стані, коли не могла розуміти значення своїх дій, шлюб повинен бути визнаний недійсним, оскільки немає однієї з необхідних умов для укладення шлюбу – добровільного усвідомлення волевиявлення, спрямованого на укладення шлюбу.

Згода особи не вважається вільною, якщо в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, в результаті чого не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними. (ч. 1 ст. 40 СК України). Такий стан унеможливорює вчинення юридично значущих дій, що мають наслідки правового характеру.

Обмеження права на укладення шлюбу осіб, які не здатні до вчинення юридичних дій, належать до абсолютної заборони ще з часів існування римського приватного права. Крім того, у КпІІС 1969 року було встановлено, що психічна хвороба чи недоумство особи могли спричинити недійсність шлюбу лише тоді, коли вона визнана судом недієздатною [2. с. 140].

З. В. Ромовська вважає, що загалом випадки реєстрації шлюбу з особою, яка страждає на тяжкий психічний розлад здоров'я, є непоодинокими. Оскільки така особа не визнана судом недієздатною, формально вона має право на шлюб. Однак, якщо на час реєстрації шлюбу особа проходила курс стаціонарного або амбулаторного лікування, тобто перебувала у стані загострення хвороби, ця обставина може бути підставою для припущення про те, що вона не усвідомлювала повною мірою значення реєстрації шлюбу та її правових наслідків, не могла сповна керувати своїми діями, отже, діяла не вільно [3. с.74].

В. І. Борисова наголошує, що згода – обов'язкова умова одруження, а особа, яка визнана недієздатною, не усвідомлює значення своїх дій, а отже, не здатна усвідомлювати наслідки даної згоди на одруження [4.с.15]. Порухення принципу добровільності (вільної згоди) нареченого або нареченої, укладення шлюбних відносин є порушенням конституційних засад. Оскільки особа обмежена у ро-

зумінні сутності згоди, яку вона висловлює в момент реєстрації шлюбу, вказаний правовий стан тягне за собою в майбутньому нікчемність визнання таких подружніх відносин.

Варто звернути увагу, що специфіки розгляду справ про визнання шлюбу недійсним надає така підстава, як приховування нареченими відомостей про стан здоров'я. За наявності зазначеної підстави позивач має довести наявність у відповідача тієї чи іншої хвороби. Для з'ясування суті діагнозу, характеру ушкодження здоров'я позивача та впливу хвороби на нащадків у суду виникає необхідність у застосуванні спеціальних знань [5.с.123]. Як інструмент доказування в цивільному процесі знання можуть бути застосовані в різних сферах наукових (практичних) вмінь, навичок тощо.

Т. В. Сахнова, досліджуючи проблеми правової природи місця та значення експертизи в цивільному судочинстві, стверджувала, що «Чинне процесуальне законодавство допускає використання різних форм спеціальних знань, хоча систематичного законодавчого регулювання вони поки що не мають. Основною серед цих форм є судова експертиза та пояснення спеціаліста [6.с.16]. Проте, яку саме форму знань залучити для винесення всебічно обґрунтованого правового рішення, суд вирішує самостійно залежно від явних чи прихованих ознак психічної хвороби особи. В юридичній літературі є позиція, що вирішуючи зазначене питання, слід виходити з того, є в наявності порушення здоров'я особи чи ні. У тому разі, коли приховування відомостей про стан здоров'я одним з наречених потягло за собою порушення фізичного або психічного здоров'я іншого з подружжя чи їх нащадків, для встановлення характеру та ступеня ушкодження здоров'я призначення експертизи є обов'язковим з урахуванням вимог ст. 145 ЦПК України. У тих випадках, коли наслідком приховування відомостей про стан здоров'я одним з наречених може стати порушення фізичного або психічного здоров'я іншого з подружжя або їхніх нащадків, досить залучити спеціаліста для надання консультації [5.с.123]. Тобто, якщо завдання шкоди здоров'ю людині фактично відбулося, для визначення ступеня

та обсягу несприятливих наслідків залучають експерта.

У разі лише ймовірності завдання такої шкоди достатнім є отримання консультативної інформації. До того ж, важливо відзначити, що така обставина є підставою лише для так званої «умовної» оспорюваності шлюбу, суд вправі як визнати, так і не визнати сторону спору обмеженою у праві на його укладення (звідси й недійсність шлюбу). Виходячи з викладеного, можна сказати, що в разі, якщо в процесі розгляду та вирішення справи про визнання шлюбу недійсним у судовому порядку явним стане, що шлюб було зареєстровано з психічно хворою людиною, то такий шлюб буде визнано недійсним, оскільки один з подружжя був обмежений у праві укласти законні шлюбні відносини.

Схвальною є наукова позиція щодо неадекватності сучасного законодавства України у сфері порядку розгляду цивільної справи, стороною якої є особа, яка не здатна до вчинення юридичних дій. Так, науковець Л. Ю. Ковтунова стверджує, що обмеження права на шлюб у зв'язку з неієздатністю особи як підстави визнання шлюбу недійсним, сформульовано у законі не досить чітко, має диспозитивний характер, тому для ухвалення об'єктивного та обґрунтованого рішення суд має залучити до участі в судовому розгляді спеціалістів з медицини та генетики або призначити експертизу для встановлення характеру ушкодження [5.с.123]. Однак, таке обмеження виходячи з його правової природи носить відносний характер. Відносним обмеженням права на укладення шлюбу розуміють - обмеження, встановлені у приписах сімейного законодавства, однак за наявністю достатніх правових підстав, зокрема рішення суду, вони не перешкоджають здійсненню суб'єктивного сімейного права. Тобто, рішенням суду суб'єкта можливо, як обмежити в здійсненні юридично значущих дій, так і поновити такі дії.

Заборона шлюбу з неієздатними також пояснюється дбанням про здоров'я майбутнього покоління, оскільки багато душевних хвороб можуть успадковуватись [7.с.60]. Тому встановлення зазначеного законодавчого обмеження пояснюється насамперед турботою про

сім'ю, оскільки хвороба може бути небезпечна для здоров'я другого з подружжя і нащадків. Законодавець забезпечує право здорової репродукції людей, на відсутність шкідливих ген. А шлюб з людиною, яка страждає на психічний розлад здоров'я, має небезпеку для майбутніх дітей, які генетично можуть успадкувати хворобу одного з батьків.

Саме тому у справах даної категорії суд може призначити судово-психіатричну або судово-психологічну експертизу з метою з'ясувати особливості психічних процесів у стані особи, котрі дали б підстави для об'єктивного висновку про її нездатність усвідомлювати власні дії та (або) керувати власною поведінкою [8,с.108]. На жаль, рішення суду в зазначеній категорії справ обмежується лише констатацією юридичного факту недійсності шлюбних відносин. Такий стан не слід визнавати задовільним, зумовлюючи тим, що акт правосуддя належно не виконує поставлену мету захисту порушених прав громадян. Питання про відшкодування завданої шкоди в результаті існування (юридично дійсного шлюбу) з особою, яка була обмежена у праві на його укладення, на практиці не порушується. Загалом позивач, особисті права якого порушені, уповноважений просити суд лише визнати шлюб недійсним.

Висновки. Встановлено, особливості обмежень права на укладення шлюбу осіб, які не здатні до вчинення юридично значущих дій. Аргументовано, що таке обмеження є відносним. Під відносним обмеженням права на укладення шлюбу розуміють - обмеження, встановлені у приписах сімейного законодавства, однак за наявності достатніх правових підстав, зокрема рішення суду, вони не перешкоджають здійсненню суб'єктивного сімейного права.

Література

1. Глиняна К. Особливості визнання шлюбу недійсним // Юридичний вісник. – 2011 – № 2. – Одеса : Одеська юридична академія ; Юридична література. – 2011. – 168 с. – С. 109.
2. Ромовська З. В. Українське сімейне право. Академічний курс. – К. : Правова єдність, 2009. – 140 с.
3. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Правова єдність, 2009. – 432 с. – С. 74.
4. Борисова В. Шлюб, умови його дійсності та недійсності за законодавством України // Сучасні проблеми приватного права : зб. наук. праць, присвячених 80-й річниці з Дня народження Ярослави Миколаївни Шевченко ; відп. ред. Н. С. Кузнецова, Р. О. Стефанчук. – К. : Асоціація цивілістів України ; Кам'янець-Подільський : Рута, 2012. – 464 с. – С. 15.
5. Ковтунова Л. Ю. Особливості визнання шлюбу недійсним за рішенням суду // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. Випуск № 3(31). – 2009. – Хмельницький, 2009. – 437 с. – С. 123.
6. Сахнова Т. В. Экспертиза в суде по гражданским делам : учеб.-практ. пособ. – М. : БЕК, 1997. – 16 с.
7. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України : пер. з рос. / С. В. Ківалов, Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатий та ін. ; за ред. Ю. С. Червоного. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 504 с. – С. 60.
8. Сімейне право України : підруч. / Т. В. Боднар, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера та ін. ; за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 520 с. – С. 108.